

p

pólusok ■■■
folyóirat

2020. I. évfolyam, 2. szám
RECENZÍÓ

Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék
Pécsi Tudományegyetem

LECHNER ZOLTÁN¹

EGY RÉGI-ÚJ STRATÉGIAI VÍZIÓ AZ AMERIKAI VILÁGREND FENNTARTÁSÁRÓL

KÖNYVISMERTETÉS

Jakub J. Grygiel – A. Wess Mitchell (2017): *Nyugtalan határvidék: Felemelkedő riválisok, sebezhető szövetségesek és az amerikai hatalom válsága*. Antall József Tudásközpont, Budapest. 303 p.

Napjainkban a nemzetközi kapcsolatok talán legtöbbet tárgyalt kérdése a nemzetközi rendszer természetére vonatkozik. A jelenlegi nemzetközi struktúra leírására többféle elmélet létezik: míg egyesek az Egyesült Államok továbbra is létező gazdasági és katonai fölényére hivatkozva az egypólusú világrend fennmaradása mellett érvelnek; mások úgy vélik, a BRICS államok dinamikus gazdasági fejlődése nyomán ma már egyértelműen többpólusú rendszerről beszélhetünk. Ebbe kérdéskörbe illeszkedik A. Wess Mitchell és Jakub J. Grygiel *Nyugtalan határvidék* című könyve, amelyben a szerzők átfogó stratégiai víziót kínálnak az Egyesült Államok számára, az általa dominált globális rendszer stabilitásának megőrzéséhez.

Mitchell és Grygiel a 21. századi nemzetközi rendszer mibenlétét az Egyesült Államok riválisaival és szövetségeseivel való kapcsolatán keresztül vezetik le: meglátásuk szerint az amerikai világrend számára elsősorban három feltörekvő, és agresszív külpolitikát folytató állam, Oroszország, Kína és Irán jelent kihívást, melynek kezelése, egyben az Egyesült Államok globális dominanciájának stabilizálása a második világháborút követően felépített szövetségi rendszer

¹ Doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Politikatudományi Program.

DOI: 10.15170/PSK.2020.01.02.08

mege erősítésével lehetséges. A szerzők már a mű címével egyértelművé teszik, hogy meglátásuk szerint a nemzetközi erőviszonyok jövője a „határvidéken”, vagyis Eurázsia külső peremívén fog eldőlni. A geopolitika tudományterületét ismerő olvasó számára tehát nem lesz meglepő, hogy a szerzők behatóan foglalkoznak Nicholas J. Spykman, a peremvidék-elméletet megalkotó amerikai geostratégia munkásságával. Mitchell és Grygiel azon megállapítása, miszerint Spykman elmélete nem csak a hidegháború alatt bírt jelentőséggel, hanem napjainkban is releváns maradt teljességgel helytálló – nem csupán az előbb említett „riválisok” dinamikus fejlődése és az Egyesült Államokkal való feszült kapcsolata, hanem a nemzetközi tengeri kereskedelem volumenének, ezzel összefüggésben az eurázsiai tengerszorosok jelentőségének növekedése okán is. Spykman gondolataival összhangban a szerzők amellet érvelnek, hogy az Egyesült Államoknak a haditengerészetre és a szövetségesekre alapozva, aktív külpolitikai stratégiát kell követnie, melynek legfőbb célja az amerikai szövetségi rendszer megszilárdításán keresztül a status quo fenntartása (33. o.). Mindezek alapján akár azt is mondhatjuk, hogy Mitchell és Grygiel műve a peremvidék-elmélet napjaink geopolitikai realitásaihoz igazított újragondolásaként is felfogható.

A szövetségesek prioritásának csökkenése című második fejezet azt az amerikai történelem során több ízben is uralkodóvá váló felfogást tárgyalja, miszerint az Egyesült Államoknak nemet kell mondania az óriási költségekkel járó aktív külpolitikára. A szerzők három olyan „csábítást” azonosítanak, melyek legitimációt biztosítanak ennek a gondolatnak: földrajz, technológia és ideológia. Az első két érv mindenekelőtt arra vonatkozik, hogy az Egyesült Államok előnyös földrajzi helyzete, valamint technológiai fejlettsége okán nincs rászorulva arra, hogy aktív külpolitikát folytasson (40-48. o.). A harmadik kapcsán a szerzők kifejtik, hogy két, látszólag ellentmondásos ideológiai megközelítés, a liberalizmus és az izolacionizmus egyaránt arra a következtetésre jut, hogy nincs szükség beavatkozó amerikai külpolitikára: míg a liberálisok a nemzetközi szervezetekben, a nemzetközi jogban, valamint az államok békés együttműködésében bíznak; addig az izolacionisták úgy vélik, az eurázsiai hatalmak közötti erőegyensúly biztosítékot jelent az Egyesült Államok elsőségére, ezért az amerikai szövetségi kormány megteheti, hogy csak a belpolitikai ügyekre koncentrál (49-52. o.). Mitchell és Grygiel szerint az amerikai döntéshozók komoly hibát követnek el, ha engednek ezen tényezők csábításának, ugyanis a visszavonuló külpolitika hosszútávon olyan negatív következményekkel jár (az USA globális hatalmának gyengülése, a riválisok korlátlan erősödése, a szövetségesek bizalmának elvesztése és a

nemzetközi rendszer destabilizálódása) melyek súlya többszörösen meghaladja az aktív külpolitika költségeit.

Mitchell és Grygiel meglátása szerint 2008-tól ismét egy olyan külpolitikai attitűd vált meghatározóvá az Egyesült Államokban, amely a szövetségesek prioritásának csökkenéséhez vezetett. A szerzők ezt több tényezővel magyarázzák: a 2008-as pénzügyi válság hatásai; az USA nemzetközi megítélésének romlása az iraki és afganisztáni intervenciók nyomán; valamint az új palagáz-, és palaolaj-lelőhelyek felfedezése, melynek köszönhetően gyakorlatilag megszűnt az ország külföldi szénhidrogénforrásoktól való függősége (53-58. o.). Emellett kemény kritikával illetik az Obama-adminisztráció azon törekvését, hogy liberális elvi meggyőződések nevében felhagyjon a hagyományos elszigetelés-politikával és tárgyalásos úton egyezzen meg a rivális hatalmakkal (60-61. o.). Meglátásuk szerint ez a felfogás nem egy békésebb világot eredményez, hanem épp ellenkezőleg – az Egyesült Államok megengedő magatartása agresszívabb külpolitika folytatására ösztönzi a riválisokat. A szerzők szerint tehát az USA és a feltörekvő hatalmak viszonya zéró összegű: ha az amerikai vezetés engedményeket tesz a riválisoknak, az szükségszerűen vezet az amerikai pozíció gyengüléséhez, ami értelmezésükben egyet jelent a nemzetközi rendszer stabilitásának csökkenésével (60. o.).

A szerzők gondolatmenete Obama külpolitikájával kapcsolatban Oroszország és Irán esetében nem alaptalan. A volt elnök választási szlogenje, miszerint új alapokra kívánja helyezni az Oroszországgal való kapcsolatot, valamint az Obama-adminisztráció meglehetősen visszafogott reakciója a grúzai és ukrajnai válságokra azokat a közép-kelet-európai államokat – a balti államok, Lengyelország, Románia – aggasztotta legjobban, melyek fenyegetésként tekintenek Moszkvára. Irán esetében hasonló helyzet alakult ki: az iszlamista köztársasággal való kiegyezés legfőbb ellenzői az Egyesült Államok legfontosabb regionális szövetségesei, Izrael és Szaúd-Arábia voltak. Emellett Obama arra vonatkozó döntése, hogy kivonják az amerikai csapatokat Irakból Irán mozgásterét szélesítette, ami szintén kiváltotta a két szövetséges aggodalmát. Mitchell és Grygiel általánosító megállapítása ugyanakkor Kína vonatkozásában sántít. Míg a 21. század első éveiben a Bush-adminisztráció a „terror elleni harc” jegyében a Közel-Keletre koncentrált, és elhanyagolta a Távol-Keletet, addig éppen az Obama-kormányzat volt az, mi 2008-tól az amerikai külpolitika fókuszpontját az ázsiai és csendes-óceáni térségre helyezte át, és egy tudatosabb stratégiát alakított ki Kína kapcsán, melynek alapja a szövetségesekkel (Japán, Tajvan, Dél-Korea, Szingapúr, Fülöp-szigetek) való kapcsolatok fejlesztése és a térségbeli katonai jelenlét megerősítése volt. Szintén a könyv rovására írható, hogy

csupán említés szintjén foglalkozik az iraki beavatkozással, annak ellenére, hogy a koholt vádakkal indokolt, és a nemzetközi jogot megsértő intervenció nyomán az Egyesült Államok nemzetközi megítélése sokat romlott, több szövetségesével való kapcsolata pedig kiéleződött. Érdeemes végül említést tenni arról, hogy a szerzők tudatosan figyelmen kívül hagyják, hogy az ENSZ BT tagjai között az iráni atomalku kapcsán megvalósult konszenzus gyakorlatilag példátlan a nemzetközi kapcsolatok történetében, az eredményeként megszülető szerződés pedig a szakértők többsége szerint inkább pozitív hatással volt a Közel-Kelet geopolitikai környezetére. Az, hogy a szerzőpáros az említett tényezőket negligálja, részben a realista dogmákhoz való ragaszkodásukkal, részben a Republikánus Párthoz való kötődésükkel magyarázható.

A harmadik fejezet azt az USA riválisai által alkalmazott technikát tárgyalja, amit Mitchell és Grygiel szondázásnak (probing) nevez. Definíciójuk szerint a szondázás olyan stratégiai viselkedésmód, „*mely az erőviszonyok aktuális percepcióját teszti, és ugyanakkor megpróbálja felrajzolni az új befolyási határokat*” (74. o.). A szerzők hipotézise, hogy az Egyesült Államok aktív külpolitikától való visszavonulása több régióban is geopolitikai vákuum létrejöttét eredményezte, ami megnövelte a status quoval elégedetlen feltörekvő hatalmak mozgásterét. Amerika riválisai táguló mozgásterük határait különböző provokatív lépésekkel – például kibertámadások, hadgyakorlatok, a szomszédos államok légtérének megsértése, alacsony intenzitású konfliktusok kirobbantása – igyekeznek felmérni. A szondázások során tehát azt próbálják tesztelni, hogy a domináns nagyhatalom mennyire elkötelezett a status quo védelme mellett. Ennek megfelelően a provokációkat olyan országokkal szemben hajtják végre, melyek stratégiai szempontból fontosak, ugyanakkor földrajzilag távol helyezkednek el a szuperhatalomtól. A szondázás másik célja, hogy a feltörekvő állam az Egyesült Államokkal való nyílt konfliktus elkerülésével, lépésről lépésre növelje befolyási övezetét (72-75. o.). A szerzők többek között a Grúziával és Ukrajnával szembeni agresszív orosz lépéseket, Kína elmúlt években egyre gyakoribbá váló dél-kínai-tengeri provokációit, valamint Irán szíriai szerepvállalását sorolják a szondázás gyakorlati megnyilvánulásai közé (82-85. o.).

A negyedik fejezet a szövetségesek szondázásra adott reakcióit elemzi. A szerzők nézete szerint az Egyesült Államokkal hagyományosan jó kapcsolatot ápoló, és az utóbbi években a riválisok felemelkedése nyomán kiszolgáltatott helyzetbe kerülő kisebb államok a provokációkra adott válaszlépéseik alapján két táborra, ellenállókra és alkalmazkodókra oszthatók. A előbbi csoport magatartását tárgyaló alfejezet azt a Dél-Kelet-Ázsiában, Közép-Kelet-Európában és a Közel-Keleten

egyaránt megfigyelhető tendenciát mutatja be, hogy a regionális feltörekvő államot egyértelműen biztonsági fenyegetésként érzékelő szövetségesek az elmúlt évtized során növelték katonai kiadásait, esetenként támadó katonai doktrínákat dolgoztak ki, valamint regionális szövetségi blokkokat hoztak létre, illetve szilárdították meg. A szerzők az ellenálló államok csoportjába sorolják többek között Lettországot, Lengyelországot, Romániát, Izraelt, Szaúd-Arábiát, Japánt, Indonéziát, Szingapúrt és Thaiföldet (109-130. o.). A szövetségesek részéről az ellenállás alternatívája az alkalmazkodás: az adott regionális hegemóntól gazdaságilag vagy politikailag függő országok egy része – bár az Egyesült Államokkal való együttműködésüket nem feltétlenül szakítják meg – békülékeny, alkalmazkodó magatartást tanúsítanak a regionális hatalom irányába, ami az utóbbi befolyási övezetének növekedését eredményezi. A szerzők szerint az alkalmazkodó magatartás ösztönzője a szövetséges részéről lehet egyrészt a regionális hatalommal való gazdasági kapcsolatok kiaknázásának célja; másrészt az a percepció, hogy az Egyesült Államok egy esetleges konfliktus-, vagy válsághelyzet esetén nem sietne a segítségére. A szerzők az alkalmazkodó viselkedést tanúsító államok közé sorolják például Malajziát, Ománt, Katart, Magyarországot, Szlovákiát és Csehországot (137-149. o.). Térségünk szempontjából figyelemreméltó a szerzők azon megállapítása, miszerint a visegrádi négyek egységét megbontó tényezők talán legfontosabbika, hogy a tagok eltérő válaszokat adnak arra vonatkozóan, mi a megfelelő reakció Oroszország növekvő befolyására (147-148. o.). A mű fájó hiányossága ugyanakkor Törökország teljes negligálása, annak ellenére, hogy földrajzi elhelyezkedése okán a török állam az amerikai-orsz és az amerikai-iráni kapcsolatokban is tényező.

Az ötödik fejezetben Mitchell és Grygiel felvonultatják az általuk javasolt, szövetségesekre alapuló amerikai stratégia melletti érveiket. Spykmannal és Brzezinskivel egyetértve a szerzők úgy vélik, az Egyesült Államok külpolitikájának elsőszámú prioritása annak megakadályozása kell legyen, hogy Euráziában felemelkedjen egy, vagy több olyan hatalom, amely katonai és gazdasági szempontból reális fenyegetést jelent az amerikai világrendre nézve. Úgy vélik, e cél elérésének leghatékonyabb módját a szövetségesekre épülő stratégia jelenti, ugyanis az Amerika-barát országok területén működtetett katonai bázisok révén az USA képes folyamatos ellenőrzést gyakorolni és erőt projektálni a geopolitikai szempontból kulcsvezetnek tekinthető peremvidéken, elszigetelve ezáltal a feltörekvő hatalmakat. Mitchell és Grygiel olvasatában tehát a szövetségesek a Egyesült Államok előretolt helyőrségei, egyben a status quo fenntartásának legfőbb eszközei (176-192. o.). A stratégiai szempontok mellett a szerzők arra is

felhívják a figyelmet, hogy a szövetségesek anyagi előnyökkel is szolgálnak, ugyanis a befektetésekhez és növekedéshez szükséges biztonság garantálásával lehetővé teszik a globális gazdaság működését. Meglátásuk szerint az Egyesült Államok a tengeri csomópontoknál elhelyezkedő szövetségesek révén képes fenntartani a nemzetközi kereskedelem szabadságát, ami létfontosságú az amerikai gazdaság számára (192-198. o.). Bár Mitchell és Grygiel érvelése meggyőző, az olvasóban mégis hiányérzetet kelthet a fejezet, tekintve, hogy a szerzők elkerülik azt a gyakorlati kérdést, hogy a szövetséges rendszer fenntartásának költségei mennyiben egyeztethetők össze az amerikai költségvetéssel.

A könyv utolsó fejezetében Mitchell és Grygiel javaslatokat fogalmaznak meg az amerikai döntéshozók számára. Legfőbb üzenetük, hogy az Egyesült Államoknak vissza kell nyernie a szövetségesi megingott bizalmát, ennek leghatékonyabb módja pedig a politikai és gazdasági kapcsolatok megerősítése, valamint annak tudatosítása a szövetségesekben, hogy válsághelyzet esetén Amerika nem fogja cserbenhagyni őket. A szerzők meglátása szerint amennyiben az amerikai vezetés továbbra is visszahúzódó külpolitikát fog folytatni az a riválisok további erősödéséhez, a peremvidék destabilizálódásához, és végérvényesen a mai világrend összeomlásához fog vezetni. Ez a forgatókönyv – mondja Mitchell és Grygiel – egy, a politikailag magabiztos, gazdaságilag fejlett, jól felfegyverzett és az amerikai érdekekkel összehangolt szövetségi rendszer létrehozását és fenntartását célzó stratégiával elkerülhető (201-212. o.). A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy napjaink nemzetközi struktúrája a hidegháborús időszakhoz képest gyökeresen megváltozott. Meglátásuk szerint a bipoláris rendszerben a NATO elsősorban azért volt hatékony szervezet, mert tagjai hasonló mértékben érezték fenyegetve magukat. A hidegháborút követő időszak ettől eltérő képet fest: az új riválisok és új technológiák megjelenésével a világ kiszámíthatatlanabbá vált, a szövetségesek biztonsági fenyegetésekkel kapcsolatos percepciói pedig eltávolodtak egymástól. A szerzők szerint az Egyesült Államok úgy lehet képes alkalmazkodni az új geopolitikai környezethez, ha nem multilaterális, hanem bilaterális alapon mélyíti kapcsolatait, elsősorban azokra a szövetségesekre építve, akik elkötelezettek a riválisokkal szembeni ellenállás mellett (240. o.). Az amerikai kormánzatnak ezzel párhuzamosan kell törekednie arra, hogy visszanyerje, illetve megerősítse a szövetségesek belé vetett bizalmát, ami esetenként azt követeli meg, hogy szemet hunyjon az érintett államok kapcsán felmerülő demokratikus deficitek vagy emberi jogi sérelmek felett (222-223. o.). Mindez félreérthetetlenül mutatja, hogy a szerzőpáros a stabil ellenségek alapuló hidegháborús logikát

és mentalitást próbálja meg átültetni a hidegháború utáni időszakra. Gondolkodásmódjuk megértésének kulcsa tehát annak felismerése, hogy az ellenségekkel való konfliktusokat nem megoldani, hanem fenntartani, felnagyítani és kihasználni akarják.

Véleményem szerint Mitchell és Grygiel könyve hiányosságai, dogmatizmusa és olykor túlságosan általánosító kijelentései ellenére, több okból is hasznos olvasmány. A szerzők a 21. századi geopolitikai trendek, kihívások és lehetőségek bemutatásán keresztül átfogó és koherens amerikai stratégiai víziót vázolnak fel, amit közérthető és olvasmányos formában tárnak az olvasó elé. Szintén erénye a könyvnek, hogy segít az olvasónak megérteni a Trump-adminisztráció külpolitikai döntései mögött meghúzódó percepciókat és motivációkat. A könyv megjelenését követően megalakuló adminisztrációban mindkét szerző helyet kapott: Mitchell 2017 és 2019 az Egyesült Államok külügyi államtitkár-helyettese volt, Grygiel pedig 2017 és 2018 között külügyi tanácsadóként szolgált. A könyvben megfogalmazott gondolataik jelentős része Donald Trump négyéves elnöki ciklusa alatt konkrét külpolitikai döntések formájában köszönt vissza: a balti államokkal, Lengyelországgal és Romániával való katonai együttműködés elmélyítése; az amerikai-izraeli és amerikai-szaúdi kapcsolatok megerősítése; az iráni atomalkuból való kilépés; valamint a Kínával szembeni erélyesebb fellépés egyaránt ezt támasztja alá. Végül, de nem utolsósorban a könyv erényének tekinthető a nemzetközi kapcsolatok realista elméletének közelmúltbéli nemzetközi események és folyamatok elemzésén és értelmezésén keresztül történő bemutatása: a realista iskola nagyjaihoz (például Thomas Hobbes, Hans Morgenthau, Kenneth Waltz) hasonlóan a szerzők mellett érvelnek, hogy a nemzetközi rendszer természete anarchikus, legfontosabb szereplői a saját érdekeiket követő és egymással versengő államok, az átmeneti béke kulcsa pedig az államok közötti erőegyensúly. Ebből következően Mitchell és Grygiel műve nem csupán az amerikai külpolitika iránt érdeklődők, hanem a nemzetközi kapcsolatok elméleti alapjaival ismerkedők számára is hasznos olvasmány.

Irodalomjegyzék

Jakub J. Grygiel – A. Wess Mitchell (2017): Nyugtalan határvidék: Felemelkedő riválisok, sebezhető szövetségesek és az amerikai hatalom válsága. Antall József Tudásközpont, Budapest. 303 p.